

Π Ρ Ο Ο Π Τ Ι Κ Η

ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΦΑΣΕΩΣ

—«*Nonne nominatis deum: deum?*»

—*Nominamus.*

—*Vel verum dicitis, vel falsum?*

—*Neque alterum: neque ambo. Non enim dicimus verum, quod hoc sit nomen ejus, nec dicimus falsum, quia hoc non est falsum, quod sit nomen ejus. Neque dicimus verum et falsum, quum ejus simplicitas omnia tam nominabilia quam non nominabilia antecedit*»^{1*}.

Εἰς τὸν διάλογον τοῦ Νικολάου Κουζάνου «*De deo abscondito*», κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς Ἀναγεννήσεως, ἡ νεωτέρα σκέψις συνειδητοποιεῖ διὰ πρώτην φοράν τὴν ἀντίφασιν τοῦ ὄρου «Θεός». 350 ἔτη ἀργότερον εἰς τὴν «*Kritik der Urteilskraft*», ὁ Immanuel Kant ἀπαιτεῖ μίαν «ὑπεραισθητὴν δυνατότητα», διὰ νὰ δυνηθῶμεν «ἀπλῶς νὰ σκεφθῶμεν τὸ δεδομένον Ἀπόλυτον ἄνευ ἀντιφάσεως»².

Ἡ ὄρος «Θεός» εἶναι ἡ ἀντίφασις τῆς σκέψεως κατ' ἐξοχὴν. Θεός εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ λόγου, ἡ ὁποία ἀναιρεῖ ἑαυτήν. Ἡ ἀντιφατικότης τῆς ἔννοιας τοῦ Θεοῦ ἔγκειται εἰς τὴν ιδέαν ἐνός εἶναι ὑπερβάλλοντος τὸ συμβατικὸν καὶ τῆς παραστάσεως συγχρόνως τῆς ιδέας αὐτῆς διὰ τῶν τύπων τῆς λογικῆς καὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ ὄντος. Ἡ λέξις Θεός σημαίνει δύο ἔννοιαι, αἱ ὁποῖαι ἀλληλαιναιροῦνται. Ἡ πρώτη ἔννοια θέλει νὰ ὑπερπηδῆσῃ τὸν κόσμον, νὰ ταυτίσῃ τὸ ἀντικείμενόν της πρὸς ὃ, τι αἶρει τὴν ἀντικειμενικότητα ἐξ ὁλοκλήρου.

* —«Δὲν ὀνομάζετε τὸν Θεόν: Θεόν;

—Τὸν ὀνομάζομεν.

—Εἶναι ὁ λόγος σας ἀληθὴς ἢ ψευδής;

—Οὔτε ἐν ἐκ τῶν δύο, οὔτε ἀμφοτέρω. Δὲν λέγομεν δηλαδὴ ἀλήθειαν, διότι δῆθεν αὐτὸ εἶναι τὸ ὄνομά του, οὔτε ψεῦδος, διότι αὐτὸ δὲν εἶναι ψευδές, ὅτι εἶναι ἀπλῶς ἐν ὄνομα δι' αὐτόν. Καὶ οὔτε λέγομεν ἀλήθειαν καὶ ψεῦδος, διότι ἡ ἀπλότης τοῦ ὑπερβάλλει πᾶν ὀνομαζόμενον καὶ μὴ ὀνομαζόμενον».

Ἡ δευτέρα θεᾶται μίαν ὑποκειμενικὴν ἀρχὴν, προικισμένην μὲ χαρακτηριστικὰ καὶ ἐνεργοῦσαν συμφώνως πρὸς νόμους. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ ἀόριστος ἔκφρασις τοῦ ὑπεραντικειμενικοῦ. Ἡ δευτέρα εἶναι τὸ σύμβολόν της, ἡ κοσμικὴ ἀντίληψις τοῦ ὑπερκοσμίου. «Ἡ λέξις Θεὸς ἐμφανίζει εἰς τὴν συνειδήσιν μίαν ἀντίφασιν μεταξὺ ἐνὸς ἀκαταλλήλως νοουμένου, τὸ ὁποῖον εἶναι περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως καὶ ἐνὸς καταλλήλως νοουμένου, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ»³. Ἡ ἐννοια τοῦ Θεοῦ παρουσιάζει τὴν ἰδιοτυπίαν τῆς ὑπερβάσεως τοῦ περιεχομένου της. Ἡ θέσις της εἶναι ἡ ἄρσις της καὶ ἡ συναλληλία θέσεως-ἄρσεως ἡ χαρακτηριστικὴ της.

Ἡ θέσις τῆς ἀντιφάσεως εἶναι ἡ ἐξῆς: Ἡ ἀντίληψις τοῦ Θεοῦ ὡς προσώπου ἔχοντος ὠρισμένας ἰδιότητες εἶναι ἀναγκαία εἰς τὴν παραστατικὴν δύναμιν τῆς διανοίας· ἐὰν αἱ ἰδιότητες ἀρθοῦν, αἴρεται καὶ ἡ παράστασις τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἄρσις ἀντιτείνει: α. Εἰς τὸν Θεὸν συμπίπτουν ὑποκείμενον καὶ κατηγορήμα, ἰδιότητες ὁμοῦς τοῦ ὑποκειμένου ὅτι ἦσαν τὰ κατηγορήματά του· ἐπομένως ὑφίλων αἱ ἰδιότητες νὰ ἀρθοῦν ἐκ τοῦ Θεοῦ. β. Ἐφ ὅσον ἡ ὑπερβατικότητα, ἀπαιτοῦσα ἀπόλυτον ἀπλότητα, εἶναι *simplex omnino*, αἱ διάφοροι ὁμοῦς ἰδιότητες συνιστοῦν πολλότητα, ἡ *sancta simplicitas* εἶναι ἀδύνατον νὰ χαρακτηρισθῇ δι' ἰδιοτήτων, θεωρουμένη ἐν ταυτῶ *perfectioe infinita*. γ. Ἐὰν ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ τελείου, ἡ δὲ φύσις τῆς ἰδιότητος εἶναι πεπερασμένη, Θεὸς καὶ ἰδιότητες εἶναι ἐννοιαὶ ἀποκλειστικαὶ ἀλλήλων.⁴ δ. Ἐὰν ὁ Θεὸς εἶναι τὸ εἶναι καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπίσης «εἶναι», ἀμφότεροι παρουσιάζονται συγχρόνως συμβατικοὶ καὶ ὑπερβατικοί· ὅπερ ἄτοπον⁵*. Εἰς τὴν προσυνειδητὸν ἐποχὴν τῆς ἀντιφάσεως τὴν θέσιν υἰοθέτησεν ἡ Φυσικὴ Θεολογία καὶ τὴν ἄρσιν ἡ νεοπλατωνικὴ Ἄκοσμία. «Πᾶσα ὑπεκφυγὴ εἶναι ἐπίσης

* Ἡ ἐπιδίωξις τῆς σκέψεως νὰ ὀρίσῃ τὴν «πάλαι τε καὶ νῦν καὶ αἰετὶ ζητούμενην καὶ αἰετὶ ἀπορουμένην» ἐννοίαν τοῦ εἶναι χαρακτηρίζει τὴν κατ' ἐξοχὴν τάσιν τῆς συγχρόνου θεωρητικῆς φιλοσοφίας. Οἱ ὅροι «Sein» «Eiltes» καὶ «Being» εἶναι οἱ συνηθέστεροι καὶ ἀσαφέστεροι τῆς φιλοσοφικῆς ὀρολογίας τοῦ παρόντος. Ὁ ὅρος εἶναι ἐγκλείει τὴν ἀντίφασιν τοῦ ἔρον Θεός. εἶναι εἶναι τὸ προσδιοριστικὸν ἀπροσδιόριστον. «Ἡ λέξις εἶναι εἶναι εἰς τὴν σημασίαν της ἀόριστος καὶ ἐν τούτοις τὴν ἀντιλαμβάνομεθα ὠρισμένως. Τὸ εἶναι παρουσιάζεται ὡς ἐν εἰς ὑψιστον βαθμὸν ὀριστικὸν πλήρως ἀκαθόριστον. Κατὰ τὴν συνήθη λογικὴν πρόκειται ἐνταῦθα μίᾳ πασίδηλῳ ἀντιφάσει. Ἐν πρὸς ἑαυτὸ ἀντιφάσκον δὲν δύναται νὰ εἶναι. Οὐδεὶς τετράγωνος κύκλος ὑπάρχει. Καὶ ὁμοῦς ὑπάρχει ἡ ἀντίφασις αὐτῆ: τὸ εἶναι ὡς τὸ ὠρισμένον πλήρως ἀόριστον»⁶. Τὸ ἀντιφατικὸν εἶναι θεωρεῖ ὁ Martin Heidegger, ὁ κύριος ἀντιπρόσωπός του εἰς τὴν νεωτέραν Ὄντολογίαν, τὸ αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ (ταυτότης), ἄσχετον τοῦ ὄντος καὶ τοῦ Θεοῦ (αὐθύπαρξις), παρὸν καὶ ἀπὸν ταυτοχρόνως (ἄχρονον). «Τί εἶναι τὸ εἶναι; εἶναι ὁ ἑαυτός του: τὴν ἀντίληψιν καὶ ἔκφρασιν αὐτὴν ὀφείλει νὰ μάθῃ ἡ μέλλουσα σκέψις. Τὸ εἶναι δὲν εἶναι Θεός, οὔτε εἰς κοσμικὸς λόγος. Τὸ εἶναι εἶναι πέραν παντός ὄντος καὶ εἶναι ἐν τούτοις εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐγγύτερον παντός ὄντος, εἴτε τούτο εἶναι βράχος, ζῷον, καλλιτέχνημα, μηχανή, εἴτε ἄγγελος ἢ Θεός. Τὸ εἶναι εἶναι τὸ ἐγγύτατον. Ἡ ἐγγύτης ὁμοῦς αὐτῆ παραμένει εἰς μεγίστην ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἀπόστασιν»⁷. Διὰ τῆς

ένταῦθα ματαία. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἄλυτον, νὰ ἐπιμείνωμεν δηλαδὴ εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ Ἰδεώδους καὶ ἐν τούτοις ν' ἀναιρέσωμεν τὴν ἀνθρωπίνην, πεπερασμένην μορφήν καὶ ποικιλίαν»²². Τὴν ἐννοίαν τοῦ Θεοῦ δὲν δύναται νὰ θέσῃ ἢ σκέψῃς, «χωρὶς νὰ καταντήσῃ εἰς ἀντίφασιν πρὸς ἑαυτὴν²³ καὶ ἢ αἰχμὴ, τῆς ἀντιφάσεως εἶναι ὀξυτέρα, «ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐπιχειρῇ νὰ τὴν ὑπερ- νικήσῃ»²⁴.

Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφούσης Θεολογίας εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἀντιφάσεως τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ. Ἡ Θεολογία εἰς τὴν ἱστορικὴν τῆς ζωῆς ὑπῆρξεν ἡ ἀ- συνειδήτος ἢ ἐνσυνειδήτος προσπάθεια τοῦ λόγου νὰ ὑπερβάλλῃ τὴν ἀντίφασιν τῆς σημαντικωτάτης τῶν ἐννοιῶν του διὰ τῶν δυνατοτήτων του καὶ τῶν

ὑπερβατικότητος του τὸ εἶναι ὑπερβάλλει καὶ τοὺς ἀξιολογικοὺς⁸ καὶ τοὺς ἐντολογικοὺς καθορισμοὺς. «εἶναι εἶναι τὸ ἀπολύτως ὑπερβατικόν»⁹ καὶ ὡς ἐκ τούτου κλειστὸν εἰς τὴν ἀλήθειάν του: «Τὸ εἶναι καθ' αὐτὸ εἶναι τὸ εἶναι εἰς τὴν ἀλήθειάν του, ἡ ὅποια ἀλήθεια ἀνήκει εἰς τὸ εἶναι»^{10α}. Ἐνῶ τὸ εἶναι καθ' οὐσίαν ἀπουσιάζει ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ ὄντος^{10β}, «ἡ εὐρωπαϊκὴ σκέψις σκέπτεται συνεχῶς, ἀντὶ τοῦ εἶναι καὶ τῆς ἀληθείας του, τὸ ὄν ὡς τοιοῦτον»^{10γ}. Τὴν ὑπερβατικότητα τοῦ εἶναι ἀντικατέστησεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας ἡ χρονικότης τοῦ ὄντος, ὥστε «ἡ ἐποχικὴ οὐσία τοῦ εἶναι» παριστᾷ τὴν ὡς-ἐάν ὑπερχρονικὴν ἐμφάνισιν τοῦ Χρόνου»^{10δ}. Τὸ εἶναι, ὡς ἄρσις τοῦ χρόνου, εἶναι «ἀπλῶς ἐν μηδέν, τὸ ὅποιον ὑπάρχει»¹¹ καὶ ὁ ὅρος του «ὁ σκοτεινότετος»¹² τῆς χρονικῆς σκέψεως. Τὸ συγκεκριμένον ἀδιανόητον «εἶναι» εἶναι ὁ *crux philosophorum* τοῦ παρόντος.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐντολογικῆς σκέψεως τὸ εἶναι, θεωρηθὲν ὡς ὁ λόγος τοῦ κόσμου, ὑπῆρξε συνώνυμον τοῦ Θεοῦ. Ἐννοία ὑπερβάλλουσα τὸν κόσμον ὡς προὑπόθεσίς του, ἀλλὰ διάφορος τοῦ Θεοῦ, ὑπῆρξε μέχρι τοῦ Heidegger ἀδιανόητος. Ἡ παραλληλία δύο ἀνεξαρτήτων κοσμογονικῶν ἀρχῶν θὰ ἐσήμαινε διθείαν ἢ ἀθείσμον. Οὕτω ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὅποιος πρῶτος συσχετίζει τὸ λογικὸν εἶναι τοῦ παρμενιδείου παλλογισμοῦ πρὸς τὸ Ἄγαθόν («Πολιτεία»), τὴν Λίτιαν («Φίληβος») καὶ τὸν Δημιουργόν («Τίμαιος»), ὑπανισσόμενος τὸν ὑπερβατικὸν Θεόν, μέχρι τοῦ Σχολαστικισμοῦ («Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ εἶναι, ἡ πληρότης τοῦ εἶναι, τὸ πλήρες εἶναι»¹³) καὶ διὰ τοῦ γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ («Ἐπειδὴ τὸ πεπερασμένον, ἢ καθ' αὐτὴν ἀντιφάσκουσα ἀντίθεσις, δὲν εἶναι, τὸ Ἀπόλυτον εἶναι»¹⁴) καὶ Νεοκαντιανισμοῦ (Μεταξὺ εἶναι καὶ Θεοῦ ὑπάρχει «αὐστηρὰ ταυτότης. Μόνον ὁ Θεὸς ἔχει εἶναι. Μόνον ὁ Θεὸς εἶναι εἶναι. Ὑπάρχει μόνον ἐν εἶδος εἶναι, μόνον ἐν μοναδικῶν εἶναι. Τὸ μοναδικὸν αὐτὸ εἶναι εἶναι ὁ Θεός»¹⁵. «Ὁ μοναδικὸς Θεὸς εἶναι τὸ μοναδικὸν εἶναι»¹⁶) μέχρι τῶν συγχρόνων φιλοσοφικῶν τάσεων («Ὁ Θεός, ἀντικειμενικῶς ἐκλαμβάνομενος, εἶναι τὸ εἶναι ἀπολύτως»¹⁷. Τὸ εἶναι καθ' αὐτὸ = ὁ Θεός»¹⁸. Θεὸς εἶναι ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν, ἡ ὅποια ἐγκλείεται εἰς τὸ εἶναι»^{19α}. «Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ εἶναι καθ' αὐτό»^{19β}. Τὸ καθ' αὐτό, ἢ Ὑπερβατικότης, τὸ Ἀπόλυτον, ἢ Θεότης εἶναι συνώνυμα αὐτοῦ, τὸ ὅποιον εἰς τὸν ὅρον τοῦ εἶναι ἐκλαμβάνει τὴν ὑψίστην ἐκφρασίαν του»²⁰), τὸ εἶναι ὑπῆρξεν ὁ γενικὸς φιλοσοφικὸς ὅρος πρὸς συμβολισμὸν τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῆς θεωρητικῆς σκέψεως.

Ἐὰν τὸ εἶναι καὶ ὁ Θεὸς εἶναι τὰ σύμβολα τῆς Ὑπερβατικότητος, ἡ ἑτερότης ἢ τῆ ταυτότης των εἶναι κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀναπόδεικτος. Τὸ εἶναι τῆς Μεταφυσικῆς καὶ ὁ Θεὸς τῆς Θρησκείας εἶναι ἢ περὶ τοῦ Ἐπέκεινα ἐρώτησις τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως. Τὸ εἶναι, εἴτε ταυτιζόμενον πρὸς τὸν Θεὸν εἴτε διακρινόμενον τοῦ Θεοῦ, ἔχει ἐν νόημα μόνον ὡς ἐρώτησις. «Ἡ ἐρώτησις διὰ τὸ εἶναι εἶναι ἢ πρώτη καὶ ἢ τελευταία ἐρώτησις τῆς Φιλοσοφίας»²¹. εἶναι εἶναι ἢ ἐρώτησις τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ νοήματος

δεδομένων τοῦ κόσμου. Τὰ Θεολογικά συστήματα, τῶν ὁποίων διαπραγματεύσεις ἐπεχειρήθη διὰ τοῦ πικρόντος ἔργου, ὑπῆρξαν αἱ μέθοδοι, τὰς ὁποίας ἐφεῦρεν ὁ λόγος εἰς τὴν ἱστορικὴν του ἐξέλιξιν πρὸς ὑπερνίκησιν τῆς διαστάσεως πρὸς ἑαυτὸν, κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἐντὸς του εὕρισκομένην ἰδέαν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλοτε καταφάσκων καὶ ἄλλοτε ἀρνούμενος ἑαυτὸν καὶ τὸν κόσμον, (Καταφατικὴ—Ἀποφατικὴ Θεολογία), ἄλλοτε ζητῶν τὴν ταύτισιν (Μυστικισμὸς) καὶ ἄλλοτε ἀναγγέλων τὴν ταυτότητά του πρὸς τὸ ἀπόλυτον Ἰδεῶδες του (Ἰδεαλιστικὸς Μονισμὸς), ἄλλοτε βεβαιοῦν τὴν ἀτυπάτην (Ἀθεϊσμὸς) καὶ ἄλλοτε τὴν θεογονικὴν του δύναμιν (Φιλοσοφία τοῦ γινομένου Θεοῦ), ὁ λόγος ἀγωνίζεται νὰ δικαιολογήσῃ τὴν παρουσίαν καὶ ἐρμηνεύσῃ τὸ νόημα τῆς ἀντιφατικῆς ἰδέας τοῦ Θεοῦ ἐντὸς του. Αἱ αὐτοβέβαιοι θεωρίαι τῆς ἱστορικῆς Θεολογίας, εἰς τὴν ἄτομικὴν των προσπάθειαν νὰ διαψεύσουν τὰς λοιπὰς περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεις καὶ ν' ἀποδείξουν τὴν ἀποκλειστικότητά τῆς ἀληθείας των, ἐπιβεβαιοῦν τὴν ἀντιφατικότητά τοῦ Θεοῦ, θεωρουμένου ὡς ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον ὑπόκειται εἰς τὴν λογικὴν κριτικὴν. Διὰ τῆς διαπραγματεύσεως τοῦ Θεοῦ ὁ λόγος ἐξέφρασε τὴν ἀντίφασιν ὡς βασικὸν χαρακτῆρα τῆς φύσεώς του. Ὁ λόγος ἔχει τὴν μοῖραν νὰ εἶναι δέκτης ἐνὸς ὑπερκοσμίου πομποῦ, τὴν γλῶσσαν τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ καὶ ἐν τούτοις διαθέτει ἐν πλῆθος διαφορομένων ἐρμηνειῶν, ἀναλόγων πρὸς τὰς ἀπόψεις τῆς γνωστῆς του πραγματικότητος. Ἡ ἐκάστοτε Θεολογία τοῦ λόγου εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ Χρόνου sub specie aeternitatis.

Ἡ προσπάθεια τῆς θεωρητικῆς Θεολογίας νὰ διαφωτίσῃ «τὸν γνόφον, οὗ ἦν ὁ Θεός», διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ κόσμου, ἐπύκνωσε τὸ μυστήριόν του. Αἱ aeternae tenebrae ὑπῆρξαν τὸ ὕφασμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ ὄντολογικὴ Θεολογία ἐζωγράφησε τὸν κόσμον καὶ ἐθεώρησε τὸ ἔργον ὡς προσωπογραφίαν τοῦ Θεοῦ. Αἱ ἀλληλοσυγκρουόμεναι ἀπαντήσεις κατέδειξαν οὐχὶ μόνον τὴν ἔλλειψιν ἀπαντήσεως, ἀλλὰ τὴν ἀπουσίαν τῆς ἐρωτήσεως περὶ Θεοῦ. Ἡ πρὸς ἀπάντησιν τάσις καὶ μέθοδος τῶν προερωτηματικῶν Θεολογικῶν συστημάτων ὑπῆρξεν ἡ πραγματώσις τοῦ Θεοῦ. Ἡ ὑπερβατικότης παρέμεινεν εἰς τὰ ὄντολογικὰ συστήματα τῆς ἱστορικῆς Θεολογίας ἀδιανόητος.

τοῦ ὄντος ὡς ἄρσις του καὶ θὰ ὑπάρχη ὡς ἐρώτησις, ἐφ' ὅσον ἡ σκέψις θὰ παραμένη σκέψις. Ἡ διάκρισις του ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι διαφορά ἀπόψεως. Τὸ εἶναι, ἀπασχολεῖ τὴν ὄντολογίαν ὡς μορφή, ὁ Θεὸς ἐνδιαφέρει τὴν πίστιν ὡς σχέσις. Τὸ εἶναι εἶναι ἢ ἐπιδιώξις τῆς ἐφέσεως πρὸς γνῶσιν, ὁ Θεὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ πόθου πρὸς λύτρωσιν. Ὁ ἄνθρωπος τείνει πρὸς ὅ,τι ὑπερβάλλει τὸν ἄνθρωπον, πρὸς τὴν κατάκτησιν τοῦ ὑπερβατικοῦ καὶ τὴν κατάκτησίν του ὑπὸ τοῦ ὑπερβατικοῦ, πρὸς τὴν διέγνωσιν καὶ τὴν ἐπίγνωσιν. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πεπερασμένος, μίξ τάσις πρὸς γνῶσιν καὶ λύτρωσιν. Ὡς ἐκφράσεις τῆς αὐθυπερβάσεως, ἡ γνῶσις καὶ ἡ λύτρωσις εἶναι προϋποθέσεις ἀλλήλων. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ ζητητὴς τοῦ ὑπερανθρώπινου. Τὸ ὑπερανθρώπινον δὲν ὀδηγεῖ εἰς τὴν οὐτοπίαν τοῦ ὑπερανθρώπου, ἀλλ' εἰς τὴν πραγματώσιν τοῦ ἄνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ ζητητὴς τοῦ ἄνθρώπου: μίξ τάσις πρὸς τὸ ὑπερανθρώπινον.

Ὁ λόγος εἶναι ἡ ὑπερβάσις τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ ἀντικείμενον, ἡ ἔρευνα τοῦ <αὐτὸ> ὑπὸ τοῦ <ἐγώ>, ἡ ἐπιβολὴ τῆς ἐλευθερίας ἐπὶ τῆς ἀνάγκης. Ὁ Θεὸς ὅμως εἶναι ὁ λόγος καὶ τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ <ἐγώ> καὶ τοῦ <αὐτὸ> καὶ τοῦ ἀντικειμένου καὶ τοῦ ὑποκειμένου: Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ λόγος τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦτο ἐπέκεινα πάσης ὑπερβάσεως, ἐρεύνης καὶ ἐπιβολῆς. Ἄλλ' ἐὰν ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ὑπεραντικειμενικὸς λόγος τῆς ἀντικειμενικότητος, θέμα τῆς κριτικῆς Θεολογίας δὲν εἶναι ἡ ἀντικειμενικὴ ἐρμηνεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ ἀντίληψις τῆς ἐρωτήσεως περὶ τοῦ ἀναιροῦντος τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀντικειμένου ὑπερβατικῶς Θεοῦ. Ἡ θεολογικὴ φιλοσοφία ὀφείλει νὰ κατανοήσῃ καὶ διατυπώσῃ τὴν λογικὴν σχέσιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ τοῦ ὑπεραντικειμενικοῦ καὶ νὰ παρασκευάσῃ τὸν χῶρον διὰ μίαν δυνατὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Οὐχὶ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ἀντινομίαν, ἀλλὰ νὰ τὴν φέρῃ «εἰς πληρεσ φῶς καὶ νὰ ἴδῃ, ἐὰν πρόκειται περὶ οὐσιαστικοῦ ἢ κενοῦ λογικοῦ ἀδιεξόδου»²⁵, εἶναι ἡ ἀποστολὴ τῆς φιλοσοφικῆς θεολογίας. Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ σκοτούς εἶναι ἐκείνη ἡ διαφώτισις τοῦ σκοτούς, ἡ ὁποία δὲν τὸ διαλύει, ἀλλὰ τὸ ἐπικυροῖ. Τὸ σκοτός-Ἐπέκεινα εἶναι ἡ ἐρώτησις τοῦ φωτός-Ἐνθάδε. «Τὸ σκοτός εἶναι τὸ μυστήριον τοῦ φωτός, τὸ ὁποῖον φωτίζει τὸ φῶς»²⁶. Ἀναγνώρισις σκοτούς σημαίνει σεβασμὸν μυστηρίου. Συνείδησις μυστηρίου εἶναι τελικῶς ἡ ὑπεύθυνος στάσις τοῦ λόγου πρὸ τοῦ Ὑπερβατικοῦ. Οὐχὶ ὁ progressus ad infinitum, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι reductio ad absurdum ἢ progressus in simile, ἀλλ' ἡ reductio ad mysterium, ἡ ὁποία ὑπερβάλλει καὶ τὴν plenam scientiam καὶ τὴν doctam ignorantiam, ἐκφράζει τὴν αὐτοσυνείδησιν τοῦ λόγου πρὸ τῆς ὑπερβατικῆς πρωταρχῆς του. Οὐχὶ illustratio, adoratio mysterii εἶναι ἡ αὐγὴ τοῦ Θεοῦ.

ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΩΤΗΣΕΩΣ

Ἡ σκέψις εἶναι τὸ <μεταξὺ> ἐνὸς ἔχειν καὶ ἐνὸς μὴ ἔχειν, ἐνὸς γινώσκειν καὶ ἐνὸς ἀγνοεῖν, τὸ μεταίχμιον τῆς παρουσίας καὶ τῆς ἀπουσίας τοῦ εἶναι. Ἡ βεβαιότης τοῦ εἶναι καὶ συγχρόνως τὸ εἶναι ὡς πρόβλημα, ἡ κατασχὴ καὶ ἡ ἔλλειψις του ἐν ταυτῶ, ἐμφυτεύουν εἰς τὴν σκέψιν τὴν ἐρώτησιν. Ἐρώτησις εἶναι ἡ ἀγωνία τοῦ φαινομένου πρὸ τοῦ πραγματικοῦ.

Ἐρώτησις εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς σκέψεως. Ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν ἐκπορθεῖ ἡ σκέψις, εἶναι ἡ πρώτη ἐμφάνισις τῆς ἐπομένης ἐρωτήσεως. Ἡ σκέψις-ἐρώτησις εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ens interrogativum. Ὁ συλλογισμὸς: «Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον ἀπαντητικὸν κατ' ἐξοχὴν»²⁷ α - respondeo ergo sum»²⁷ β, εἶναι δευτέρου βαθμοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ἀπαντᾷ συχνότερον ἴσως ἀπ' ὅσον ἐρωτᾷ, εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ὅμως ἡ βεβαιοῦσα ἀπάντησις εἶναι μορφὴ ἐρωτήσεως. Ὁ ἄνθρωπος ἀπαντᾷ, διότι ἐντὸς του εἶναι διάπυρος ἡ ἀνησυχία πρὸ τοῦ ἀγνώστου, ἡ ἐρώ-

τησις. Ἡ ἀπάντησις εἶναι τὸ ἔνδυμα τῆς ἐρωτήσεως. Ἡ ἐρώτησις εἶναι ἡ οὐσία τῆς ἀπαντήσεως. Ἡ ἀπάντησις, ἡ ὁποία μεταβάλλει τὸ ἄγνωστον εἰς γνωστόν, εἶναι ἡ ἐρώτησις, ἡ ὁποία μετατρέπει τὴν ἄγνοιαν εἰς γνώσιν. Ἡ ἀπάντησις πρὸ τοῦ ἀγνώστου, τὸ ὁποῖον παραμένει ἄγνωστον, εἶναι ἡ ἐρώτησις, ἡ ὁποία παρεγνώρισε καὶ τὸ ἄγνωστον καὶ ἑαυτήν. Ἡ ὑπόθεσις: «Ἐὰν γενικῶς μία ἐρώτησις δύναται νὰ τεθῆ, κατ' ἀκολουθίαν δύναται νὰ εὔρη ἀπάντησιν»²⁸, ἐκφράζει τὴν προερωτηματικὴν αὐτοπεποίθησιν τῆς σκέψεως εἰς τὴν ἀξίαν τῆς κρίσεως. Αἱ ἐρωτήσεις τῆς σκέψεως δύναται νὰ εὔρουν ἀπαντήσεις, ἀλλ' αἱ ἀπαντήσεις δύναται νὰ μὴ συνιστοῦν τὴν ἀπάντησιν. Αἱ ἀπαντήσεις τῆς μιᾶς ἐρωτήσεως εἶναι αἱ δυνατότητες προβολῆς τῆς ἀνευ ἐρωτηματικοῦ. Ἡ ἐρώτησις εἶναι τὸ ἀπόλυτον τοῦ πνεύματος, ἡ ἀπεριόριστος δυνατότης του, ἡ προϋπόθεσις τοῦ ὑπερβατισμοῦ του. Ἡ ἀπάντησις δὲν εἶναι πάντοτε ὁ σκοπὸς τῆς ἐρωτήσεως. Ἡ ἐρώτησις εἶναι τὸ πρωταρχικόν, ἡ οὐσία τῆς σκέψεως, ἡ τόλμη καὶ τὸ ἄλμα πέραν τῆς ἀτμοσφαιρᾶς καὶ τῆς βαρύτητος τῆς ἀνάγκης. Αἱ θεμελιώδεις ἐρωτήσεις τοῦ πνεύματος εἶναι οἱ πλανῆται δορυφόροι του, οἱ ὁποῖοι τοῦ ἀνήκουν, χωρὶς νὰ εἶναι ἰδιόκοι του. Αἱ ἐρωτήσεις, <ἀπὸ γῆς ἄνω μετέωροι ἀρθεῖσαι, αἰθεροβατοῦσι καὶ συμπεριπολοῦσι ἠλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τῷ σύμπαντι οὐρανῷ>, περικυκλῶνουν τὸ πνεῦμα καὶ συγχρόνως εἶναι ἀνεξάρτητοι τοῦ πνεύματος. Κινουῦνται ἐντὸς τοῦ πνευματικοῦ οὐρανοῦ οὐχὶ μόνον διὰ νὰ συναντήσουν τὴν ἀπάντησιν, ἀλλὰ κυρίως διὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν ζωὴν τοῦ πνεύματος. «Διὰ τοῦτο ἡ ἀγνή, ἐρώτησις δὲν αἴρεται διὰ τῆς εὐρεθείσης ἀπαντήσεως»²⁹. Ἡ σκέψις, ἡ ὁποία θέλει νὰ ὑπερπηδῆσῃ τὴν σκέψιν, «εἶναι ἡ διαρκὴς τάσις πρὸς τὸ ἕτερον» καὶ ἐπομένως «παραμένει ἐρώτησις»³⁰. Ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τὴν ἰδιαιτέραν μοῖραν εἰς ἓν εἶδος τῶν γνώσεών της ν' ἀσχολῆται μὲ ἐρωτήσεις, τὰς ὁποίας δὲν δύναται ν' ἀπορρίψῃ, διότι τῆς ὑπεβλήθησαν διὰ τῆς ἰδίας τῆς φύσεώς της, ἀλλ' εἰς τὰς ὁποίας δὲν δύναται ν' ἀπαντήσῃ, διότι ὑπερβάλλουν πᾶσαν ἀνθρωπίνην διανοητικὴν δύναμιν»³¹. Ἡ μετερωτηματικὴ ἀπάντησις εἶναι ἡ ἐρώτησις, ἡ ὁποία ὠρίμασεν. Ἡ προερωτηματικὴ ἀπάντησις εἶναι ἡ ἐρώτησις, ἡ ὁποία δὲν ἐπρόλαβε νὰ ὠριμάσῃ. Ἡ ἀπάντησις τοῦ ἀναπαντήτου εἶναι ἡ ἐρώτησις, ἡ ὁποία δὲν ἤρχισε νὰ ὠριμάζῃ.

Ἡ ἐνσυνείδητος ἐρώτησις εἶναι ἡ αὐτοβεβαίωσις τοῦ ἐρωτῶντος. Ἡ συνείδησις τῆς ἐρωτήσεως εἶναι ἡ αὐτοσυνείδησις τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐρώτησις εἶναι τάσις ἄρσεως τοῦ μὴ δεδομένου, ἀλλὰ συγχρόνως αὐτοκατάρασις τοῦ δεδομένου ἐρωτηματικοῦ. Ὁ ἀνθρώπος ἀντιλαμβάνεται τὴν παροδικότητά του εἰς τὴν πρᾶξιν τῆς ἀναιρέσεώς της. Ἡ συνυφὴ τῆς παροδικότητος καὶ τῆς τάσεως πρὸς ἄρσιν τοῦ παροδικοῦ, ἡ ἐρώτησις, εἶναι ἡ οὐσία καὶ ἡ αὐτανίχνευσις τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὴν ἐρώτησιν ἀποκαλύπτεται ὁ ἀνθρώπος εἰς τὸν ἀνθρώπον. *Interrogo ergo sum.*

Ἡ ἐρώτησις διὰ τὸν Θεὸν εἶναι ἡ ἐρώτησις κατ' ἐξοχήν. «Εἶναι ἡ πλέον ἀποφασιστικὴ ἐρώτησις τῆς αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆς ἀντιλήψεως τοῦ

Εἶναι καὶ τῆς αὐτοσυνειδήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ³², ἡ πρώτη καὶ σπουδαιότερα ζωτικὴ ἐρώτησις τῆς Φιλοσοφίας ³³, τὸ κεντρικὸν θέμα δι' ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ τὰ γένη ³⁴, ἡ θεμελιώδης ἐρώτησις πάσης ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ³⁵. Ἡ ἀντιφατικότης τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔκφρασις τοῦ ἐρωτηματικοῦ χαρακτῆρος τῆς. Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ λόγου ὁ Θεὸς μόνον ὡς Θεὸς ἐρώτησις δύναται νὰ τεθῆ. Ἡ ἐρώτησις περὶ Θεοῦ εἶναι «τὸ πάλαι τε καὶ νῦν καὶ αἰεὶ ζητούμενον καὶ αἰεὶ ἀπορούμενον τὸ τὸ ὄν» ³⁶. Τὸ ἐρωτᾶν διὰ τὸν Θεὸν εἶναι ἡ ἰδιοτυπία τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ πλασματικοῦ κόσμου. Ἡ ἐρωτηματικὴ ἐννοία τοῦ Θεοῦ, χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπον, τὴν ἐρώτησιν-σύνδεσιν τοῦ <κατὰ συμβεβηκὸς> καὶ τοῦ <κατ' ἐξοχὴν>. Ἡ ἐρώτησις τοῦ Θεοῦ χαρακτηρίζει τὴν ἐσωτάτην ἀπαίτησιν τοῦ ἀνθρώπου νὰ εὔρη τὸν μίτον τοῦ εἶναι. «Ἡ μεταφυσικὴ ἐρώτησις εἰς τὴν πληρότητά της καθιστᾷ συνειδητὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον, τί εἶναι εἰς τὸ βάθος τῆς οὐσίας του: Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἐρωτᾷ διὰ τὸ εἶναι» ³⁷. Ἡ περὶ Θεοῦ ἐρώτησις ζητεῖ νὰ ἄρῃ τὸ ἐνταῦθα, νὰ ὑπερνικήσῃ τὸ πέρασ, ν' αὐθυπερβληθῆ, νὰ φθάσῃ εἰς τὴν θέαν τοῦ Ἐτέρου. Προσπαθεῖ νὰ ἐκτοξευθῆ πέραν τοῦ κόσμου, νὰ συναντήσῃ τὴν πρωταρχὴν τῆς. Χαρακτηρίζει, ὅσον οὐδεμία ἄλλη μεθυσιακὴ ἔφεσις τοῦ πνεύματος, τὸ μή-παρ'-ἐαυτῶ-δύνασθαι-μένειν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν βασικὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα, τὸν ὑπερβατισμὸν. Εἰς τὴν ἐρώτησιν περὶ τοῦ Θεοῦ αὐτοσυνειδητοποιεῖται ὁ ἄνθρωπος ὡς «ἡ κίνησις, ἡ τάσις, ἡ ὑπέρβασις πρὸς τὸ Θεῖον» ³⁸. Ἐνταῦθα ἀγρυπνεῖ πρωταρχικώτερον ὁ πόθος καὶ ὁ ἀγὼν πρὸς <μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος>, πρὸς ἀνάγνωσιν τῆς ἱερογλυφικῆς γλώσσης τοῦ ὑπερβατικοῦ, πρὸς <ἀποκρυπτογράφησιν> τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἐνθάδε θέλει νὰ ὑπερπηδήσῃ τὴν φύσιν του, νὰ θεωρήσῃ τὸ Ἐπέκεινα. Ὁ χρόνος ζητεῖ ν' αὐθυπερβληθῆ, νὰ περιγράψῃ τὸν Αἰῶνα. Τὸ πέρασ ἀγωνίζεται ν' ἀρνηθῆ τὸ πέρασ, νὰ συλλάβῃ τὸ Ἀπόλυτον. Εἰς τὴν ἐρώτησιν περὶ Θεοῦ κορυφοῦται ἡ ἀντινομία τοῦ πνεύματος. Ὁ λόγος τείνει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἀρχὴν του, νὰ ὑπερβάλλῃ τὸν λόγον καὶ συγχρόνως νὰ ἐρευνήσῃ ὡς λόγος τὸν λόγον του.

Ἡ ἐρώτησις περὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀλήθειά της. Ὡς προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὑπερβῆ τὸ ἀνθρώπινον, εἶναι αὐτοσκοπός. Ἀπάντησίς της εἶναι ἡ συνειδήσις της ὡς ἐρωτήσεως, ἡ αὐτοσυνειδήσις ὡς τάσεως πρὸς ἄρσιν τῆς συμβατικότητός της. Διὰ τοῦτο ἡ θέξις τοῦ Θεοῦ μόνον ὡς προσπάθεια ἀξιώσεως τῆς θεάσεως εἶναι δυνατὴ. «Ὁ ἰδεῖν τὸν Θεὸν ἐπιθυμῶν, ἐν τῷ αἰεὶ αὐτὸν ἀκολουθεῖν ὄρα τὸ ποθούμενον καὶ ἡ τοῦ προσώπου αὐτοῦ θεωρία ἐστὶν ἡ ἄπαυστος πρὸς αὐτὸν πορεία» ³⁹. Ἡ προτροπὴ τῆς προστακτικῆς: «Ἐνταῦθα πάντοτε ὡς ἀναζητῶμεν καὶ καρπὸς τῆς εὐρέσεως ὡς μὴ εἶναι τὸ τέλος τῆς ζητήσεως ⁴⁰ α. Ὁ Θεὸς πρέπει νὰ ζητῆται πάντοτε ὡς ἀδιανόητος» ⁴⁰ β, προϋποθέτει τὴν κρίσιν τῆς ὀριστικῆς ἐγκλίσεως. Ὡς αὐτοσκοπός, ἡ ἐρώτησις δὲν εἶναι μόνον <εὐφροσύνη καλοῦ>: «Τοῖς μὲν οὖν φιλοθέοις τὸ ὄν ἀναζητοῦσι, καὶ μηδέποτε εὐρωσι, συγχαίρωμεν ἱκανὴ γὰρ προσευφραίνειν ἐστὶν ἡ τοῦ καλοῦ

ζήτησις, κἄν ἀτυχήται τὸ τέλος» ⁴¹, ἀλλὰ συναρπαγὴ καὶ ἀνύψωσις. «Οὐ μὴν διὰ τοῦτ' γε ἀπογνωστέον ἡμῖν τῆς ἐπιθυμίας ταύτης, ὅτι ὑψηλοτέρα φαίνεται τῆς καταλήψεως, ἀλλ' ὅσῳ μέγα τὸ ζητούμενον ὁ λόγος ἀπέδειξε, τοσούτῳ μᾶλλον ὑψοῦσθαι χρὴ τὴν διάνοιαν καὶ συνεπαίρεσθαι τῷ μεγέθει τοῦ ζητουμένου» ⁴². Εἰς τὴν κόπωσιν: «Ἡ περὶ Θεοῦ ἐρώτησις πρέπει ὡς ἀναπάντητος νὰ <βουβαθῆ>» ⁴³, ἀντιτάσσεται ἡ ἀνάτασις τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον γνωρίζει, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ διαφύγῃ τὴν βαρύτητα, ἀλλ' εὐρίσκει εἰς τὸν ἀγῶνα τὴν καταξίωσιν. «Διώκει δὲ εἰ καὶ καταλάβω» ⁴⁴.

Ἡ ἐνσυνείδητος, αὐτοσκοπίμος ἐρώτησις περὶ Θεοῦ ἐγκλείει τὴν ὑπερβασίν της. Ἡ αὐθυπέρβασις δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς της, ἀλλ' ἡ ἀκολουθία της. Ἡ ὠριμος ἐρώτησις διὰ τὸν Θεὸν εἶναι ἐρωτωμένη ἐρώτησις. Ἡ ὠρίμασις τῆς ἐρωτήσεως αὐτῆς εἶναι ἡ προπαρασκευὴ τῆς δυνατότητος ἀντιστροφῆς τοῦ ἐρωτῶντος εἰς ἐρωτώμενον. Ἡ τελικὴ ἀπάντησις της εἶναι ἡ μεταβολὴ τῆς συνειδήσεως τοῦ ἐρωτᾶν εἰς τὴν εὐθύνην τοῦ ἐρωτᾶσθαι. Ὁ Θεὸς «παρμένει πάντοτε ὁ ζητούμενος» ⁴⁵ καὶ «τὸ ὠραιότερον ὄνομα διὰ τὸν ἄνθρωπον» εἶναι «ὁ αἰωνίως ἀνήσυχος ζητητῆς τοῦ Θεοῦ» ⁴⁶, ἐνῶ παραλλήλως «τοιαύτη ζήτησις σημαίνει εὐρεσιν» ⁴⁷, ἡ πολικότης ὅμως μεταξὺ ζητοῦντος καὶ ζητουμένου, «κατὰ τὴν ὑποίαν συνεχῶς ἐξ ἀρχῆς ὑπερνικῶμεν τὴν μίαν ἄποψιν διὰ νὰ κερδίσωμεν τὴν ἐπομένην» ⁴⁸, εἶναι ἡ μετάπτωσις τῆς ἐρωτήσεως-ἐμοῦ-διὰ-τὸν-Θεὸν εἰς ἐρώτησιν-τοῦ-Θεοῦ-δι'-ἐμέ. Ἡ ἐρώτησις, ἡ ὑποία θέτει τὸ γνωστὸν ὑπὸ αἵρεσιν καὶ ἡ ἐρώτησις, ἡ ὑποία θέλει νὰ ἄρῃ τὸ ἄγνωστον, εἶναι ἡ προϋπίθεσις καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ λόγου. «Ἡ ἐρώτησις εἶναι... τὸ μοναδικὸν <ἀνερώτητον>, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι δεμένος ὁ ἐρωτῶν ἄνθρωπος» ⁴⁹ α. Ἡ ἐρώτησις, ἡ ὑποία θέτει τὸν ἐρωτῶντα ὑπὸ αἵρεσιν, εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ιδιοτυπία τῆς πίστεως. Ὁ Θεὸς τοῦ λόγου εἶναι ὁ ἐρωτώμενος. Ὁ Θεὸς τῆς πίστεως εἶναι ὁ ἐρωτῶν. Ἡ ἐρώτησις εἶναι ὁ κρίκος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐρώτησις εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς σχέσεως. Εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ἐρωτήσεως τοῦ λόγου ἀνατέλλει ἡ ἀπαντῶσα ἐρώτησις τῆς πίστεως.

Ἡ ἐρώτησις περὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ σημαντικωτέρα μορφή τῆς ἐρωτήσεως περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τῆς μεταφυσικῆς αὐτῆς ἐρωτήσεως δὲν ἐρωτᾶται μόνον τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, ἀλλὰ κυρίως καὶ ἀρχικῶς ἡ ὑποκειμενικὴ ἀρχὴ τῆς ἐρωτήσεως. Ἡ ἐρώτησις περὶ τοῦ Θεοῦ «στρέφεται ἐναντίον ἑαυτῆς» ⁴⁹ β. Εἶναι ἡ ἐρώτησις, ἡ ὑποία θέτει τὴν ἐρώτησιν ἐν ἐρωτήσει. Τὸ πρόβλημα τοῦ Θεοῦ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον πρόβλημα. Ἐὰν ἡ προβληματικὴ ἐρώτησις τοῦ Θεοῦ ἀπουσίαζεν, ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἐγνώριζεν οὔτε τὸν διχασμόν, οὔτε τὴν εὐθύνην, οὔτε τὴν αὐθυπέρβασιν. Χωρὶς τὴν ἀνησυχίαν τοῦ Ὑπερβατικοῦ, ὁ ἄνθρωπος θὰ ἦτο ἐν ἐν-ἑαυτῷ-μέμον ἡσυχον καὶ ἀνεύθυνον δημιουργήμα. Ἡ ἐρώτησις διὰ τὸν Θεὸν εἶναι τὸ θεμέλιον καὶ ἡ στέγη τοῦ ἀνθρωπίνου ὑπερβατισμοῦ. Ὁ ὑπερβατικὸς Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ὁ λόγος τῆς δημιουργίας πρὸ τοῦ χρόνου, ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος τῆς αὐτοδημιουργίας τοῦ

άνθρώπου εντός του χρόνου. Ἡ ἐλευθερία καὶ ὁ Θεὸς εἶναι ἡ δύναμις καὶ ἡ σμίλη τῆς αὐτομορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου εντός καὶ πρὸς ἄρσιν τοῦ χρόνου.

Ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποῖαν λαμβάνει ἐκάστοτε ἡ ἐρώτησις τοῦ Θεοῦ, δὲν ὀξύνει μόνον τὴν αἰχμὴν τῆς, ἀλλ' εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποῖαν δίδει ὁ ἄνθρωπος εἰς ἑαυτὸν περὶ ἑαυτοῦ, ἡ δημιουργὸς αὐτοέκφρασις τοῦ ἀνθρώπου. Κατ' οὐσίαν Θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἶναι ἡ διπλῆ ἐμφάνισις τοῦ αὐτοῦ προβλήματος. Ἡ ἀπάντησις, ἡ ὁποία δίδεται ἐκάστοτε εἰς τὴν περὶ Θεοῦ ἐρώτησιν, εἶναι τὸ κριτήριον τοῦ ἀνθρωπισμοῦ τοῦ ἀπαντῶντος, ὡς ἀτόμου καὶ ὡς ἐποχῆς. Ἐρώτησις συνυφασμένη πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκφράζει τὸν ἄνθρωπον. Ἡ σκέψις, εἰς τὴν προσπάθειάν τῆς νὰ διαφωτίσῃ τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, φέρει εἰς φῶς τὴν ἀπόκρυφον φύσιν τῆς. Εἰς τὴν πραγματικότητά δὲν εἶναι ὁ ζητούμενος Θεός, ἀλλ' ὁ ζητῶν ἄνθρωπος τὸ ζητούμενον. «Ὁ ἄνθρωπος, ἀναζητῶν τὸν Θεόν, ἀναζητεῖ ἑαυτόν»⁵⁰, τὸν ἄνθρωπον καὶ ὅταν ἀκόμη αὐτονομάζεται Θεός. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ἐρωτηματικὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως ἡ ζήτησις καὶ ἐκφρασις τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ Θεοῦ. Εἶτε «Σοφὴ ἄγνοια»: Ν. Κουζᾶνος, εἶτε «Ἄλογον»: J. Böhm, εἶτε «Ἀπόλυτος ἐξάρτησις»: F. Schleiermacher, εἶτε «Ἀντινομία τοῦ ἠθικοῦ νόμου»: I. Kant, εἶτε «Ἠθικὴ Κυβέρνησις τοῦ κόσμου»: J. Fichte, εἶτε «Ἀπόλυτον Πνεῦμα»: G. Hegel, εἶτε «Θέλησις»: A. Schopenhauer, εἶτε «Ἐφῆσις δυνάμεως»: F. Nietzsche, εἶτε «Ἀσυνείδητον»: E. v. Hartmann, εἶτε «Ζωτικὴ Φορὰ»: H. Bergson, εἶτε «Τὸ ἀπολύτως Ἐτερον»: R. Otto, εἶτε «Μηονικὴ Ἐλευθερία»: Ν. Berdiajow, εἶτε «Ὁρμὴ»: M. Scheler, εἶτε «Ἀνύπαρκτον»: H. Schwarz, εἶτε «Εἶναι»: M. Heidegger, εἶτε «Μηδέν»: J.—P. Sartre, εἶτε «Συνέχρον»: K. Jaspers, καλεῖται ἡ βασικὴ ἐννοια τοῦ πνεύματός του, ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ καὶ ἐκφράζει, ἐνσυνειδήτως ἢ ἀσυνειδήτως ἀναφερόμενος εἰς τὸν Θεόν, τὸν ἄνθρωπον.

Σήμερον ἡ ἐρώτησις «Θεός» οὐρίσκεται ἴσως εἰς τὴν ὀξυτάτην φάσιν τῆς ἱστορίας τῆς. Ἡ ἐποχὴ μας εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς μεγίστης καὶ τῆς ἐλαχίστης ἀνθρωπίνης γνώσεως. Οὐδέποτε ἄλλοτε ἐγνώριζεν ὁ ἄνθρωπος τόσα πολλὰ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐδέποτε ἄλλοτε ἀντελήφθη σαφέστερον καὶ τραγικώτερον τὴν ἄγνοιάν του ὡς πρὸς ἑαυτόν καὶ τὸν Θεόν. Σήμερον ἡ γνῶσις ὑποπίπτει καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀντίληψίν τῆς, ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς ἑαυτήν, νὰ εὕρῃ τὸ πέρασ τῆς, νὰ ὀρισθῇ, νὰ ἄρῃ ὡς αὐτονόησις τὸ αὐτονόητον. Ἡ «κλασικιστικὴ» αὐτὴ τάσις τῆς γνώσεως συνειδητοποιεῖ τὸ παλαιὸν πρόβλημα τοῦ «Θεαιτήτου». Ἡ γνῶσις ἐνδοσκοπεῖ τὴν γνῶσιν, δοκιμάζει τὴν γνῶσιν τῆς γνώσεως. Ἡ αὐτοσυνειδήσις τῆς ὀριμάζει τὸν καρπὸν τῆς ἀμφιβολίας. Ἡ γνῶσις δὲν ἀμύνεται σήμερον οὔτε κατὰ τῆς «σιφῆς γνώσεως» τοῦ Γνωστικισμοῦ, οὔτε κατὰ τῆς «σοφῆς ἀγνοίας» τοῦ Ἀγνωστικισμοῦ, οὔτε κατὰ τῆς «σοφῆς ἀρνήσεως» τοῦ Ἀθεϊσμοῦ, ἀλλ' ἐναντίον τῆς γνώσεως. Ἡ αὐτοκριτικὴ τῆς γνώσεως ἀναγγέλει τὴν εἴσοδον τῆς γνώσεως εἰς τὴν γνῶσιν. Ἡ αὐτοσυνειδήσις

τῆς γνώσεως δὲν σημαίνει σίγησιν τοῦ <κόθου πρὸς τὸ ἀπέραντον>, ἀλλὰ συνείδησιν τῆς εὐθύνης τῆς γνώσεως ἐνώπιον ἑαυτῆς καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἡ γνώσις δὲν ἐρίζει πρὸς τὰς θεολογικὰς ἀπόψεις τῆς, ἀλλὰ πρὸς ἑαυτήν, ὡς προϋπόθεσιν τῶν ἀπόψεών τῆς. Σήμερον ἡ scientia non inflat, sed admirat.

Ἐὰν ἡ κλασσικὴ ἐποχὴ ἠρώτησε, κατὰ ποῖον τρόπον δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καλύτερον ἀπ' ὅ,τι πιστεύεται εἰς τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν, κατὰ πόσον δηλαδὴ ἠδύνατο ν' ἀντικατασταθῇ ἡ <δόξα> διὰ τῆς <ἐπιστήμης>, ἡ σημερινὴ ἐποχὴ ἐρωτᾷ, ἐὰν πράγματι εἶναι δυνατὴ ἡ γνώσις ἐνὸς εἶναι, τὸ ὁποῖον ὑφείλει νὰ ὑπερβάλλῃ τὸ <κατὰ συμβεβηκός>. Ἐὰν ὁ Μεσαίων ἐθώρησε τὸν κόσμον σκιὰν τοῦ Θεοῦ: *mundus umbra dei* καὶ ἐὰν ὁ Ἰδεαλισμὸς ἀντελήφθη τὸν Θεὸν ὡς σκιὰν τῆς νοήσεως: *deus umbra mentis*, ἡ σύγχρονος σκέψις θ' ἀναιρέσῃ καὶ τὴν ἀκοσμίαν καὶ τὸν ἀθεϊσμόν καὶ θὰ ἐρωτήσῃ, ποία εἶναι ἡ γνώσις τῆς γνώσεως κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸ Ὑπερβατικόν. Ἡ σύγχρονος Φιλοσοφία δὲν θὰ ἐξάρῃ οὔτε τὸ Π λ έ ο ν τοῦ καταφατικοῦ οὔτε τὸ Ἐ τ ε ρ ο ν τοῦ ἀποφατικοῦ Θεϊσμοῦ, οὔτε τὴν Ἐ ν ω σ ι ν τῆς μυστικιστικῆς οὔτε τὸ Ἐ γ ὼ τῆς Ἰδεαλιστικῆς Φιλοσοφίας, οὔτε τὸ Μ η δ έ ν τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ οὔτε τὸ Γ ί γ ν ε σ θ α ι τοῦ δυναμικοῦ Ἀθεϊσμοῦ. Ἡ σύγχρονος Φιλοσοφία θὰ αἰσθανθῇ τὸν συγκλονισμόν τοῦ Μ υ σ τ η ρ ι ο υ, «τὸ δέος πρὸ τοῦ μυστηρίου ὡς τὸν βαθύτατον πυρῆνα τοῦ πνεύματος»⁵¹. Τὸ Μυστήριον φωτίζει τὸ φῶς τῆς ἀγνοίας τῆς γνώσεως. Ἀνατέλλει, ὅταν ἡ γνώσις ἀντικρύσῃ τὸ εἶδωλόν τῆς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγνώστου. εἶναι ὁ πρόλογος καὶ ὁ ἐπίλογος τῆς ἐρωτήσεως.

Ἡ διάνοια θέλει νὰ παύσῃ σήμερον νὰ εἶναι ἀπλῆ μορφή διανοητικότητος, ν' ἀναιρέσῃ τὰς προδιανοητικὰς ἐκφράσεις τῆς, τὸν διανοητισμόν καὶ τὸν ἀντιδιανοητισμόν καὶ νὰ συνειδητοποιήσῃ ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐννοίαν τοῦ ὑπερδιανοητοῦ. Ἐὰν ἡ ἀντιδιανοητικὴ Θεολογία διέταξεν: «Ὁφείλεις νὰ ἐκριζώσῃς⁵² καὶ νὰ φρονεύσῃς τὴν διάνοιαν»⁵³ καὶ ὁ νοησιαρχικὸς Ἰδεαλισμὸς ἐπίστευε δι' ἑαυτόν: «Ὁ ὑπερβατικὸς Ἰδεαλισμὸς εἶναι τὸ <κλειδί> πρὸς διάνοιξιν παντὸς μυστικοῦ ὀλοκλήρου τοῦ κοσμικοῦ συστήματος»⁵⁴, ἡ σημερινὴ Φιλοσοφία πιστεύει, ὅτι «ἡ σκέψις ἀρχίζει μόνις τότε, ὅταν ἀντιληφθῶμεν, ὅτι ἡ ἀπὸ αἰώνων λαμπρυνθεῖσα διάνοια εἶναι ἡ πλέον πείσμων ἀντίπαλος τῆς σκέψεως»⁵⁵. Σήμερον ἡ Φιλοσοφία δυσπιστεῖ ὡς πρὸς τὰς δυνατότητάς τῆς, εὐρίσκειται «ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς καταβάσεως εἰς τὴν πτωχείαν τῆς προσωρινῆς τῆς οὐσίας»⁵⁶, ἀναλογίζεται μήπως, ὅ,τι ἐθώρει «χρυσὸν καὶ ἀδάμαντας», εἶναι «γαλκὸς καὶ ὕαλος»⁵⁷ καὶ ἐὰν κάποτε χαρακτηρίζῃ τὸν αὐτοχλευασμόν ὡς «ἀληθῶς φιλοσοφεῖν»⁵⁸, δὲν πιστεύει ἐν τούτοις, ὅτι ἡ πολεμικὴ κατὰ τῆς νοήσεως εἶναι ἡ σωτηρία τῆς, διότι ἡ αὐτεπίσχεσις τοῦ νοεῖν εἶναι φυγὴ πρὸ τοῦ ἀποφασιστικοῦ, προδιανοητικῆς ἀδυναμίας ἐνώπιον τοῦ προβλήματος. Συγχρόνως ὁμως ἡ παροῦσα Φιλοσοφία ἀντιλαμβάνεται περισσύτερον πάσης ἄλλης φορᾶς, ὅτι εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἐρωτηματικὴ, Φιλοσοφία τοῦ;

Ἡ ἐρώτησις εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς σκέψεως. Σκέψις εἶναι μία κυκλοφορία ἐντὸς τῆς ἐρωτήσεως, ὁ πνευματικὸς ἀγὼν δρόμου εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐρωτήσεως. Ἐδαφος, ἀφετηρία καὶ τέρμα τῆς σκέψεως εἶναι ἡ ἐρώτησις. Ἡ ἐρώτησις-ἀρχὴ εἶναι ἡ ἐναρξίς τοῦ λόγου. Ἡ ἐρώτησις τέρμα εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς σιωπῆς. «Τὸ τελευταῖον τῆς σκέψεως εἶναι ἡ σιωπὴ»⁵⁹. Ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας εἶναι σιωπηλὴ ἐκπληξις. Φιλοσοφία εἶναι ἡ ὀμιλοῦσα ἐκπληξις. Τὸ τέλος τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἐκπληρσομένη, σιωπὴ. «Ἡ γνῶσις ἀρχίζει εἰς τὴν φιλοσοφίαν δι' ἐνὸς σιωπηλοῦ θαυμασμοῦ καὶ τελειώνει δι' ἐνὸς ἀκόμην βαθυτέρου θαυμασμοῦ, τὸν ὁποῖον ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφράσῃ ἡ γλῶσσα»⁶⁰.

Ἡ σιωπὴ δὲν αἶρει τὴν σκέψιν-ἐρώτησιν, ἀλλὰ τῆς δίδει τὴν εὐκαιρίαν νὰ βυθισθῇ εἰς ἑαυτὴν. Σιωπὴ εἶναι τὸ <ἐνδον σκάπτειν> τοῦ λόγου. «Ὅταν «ἡ γλῶσσα σταματᾷ πρὸ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον χάνομεν, ἐὰν γίνῃ ἀντικείμενον»⁶¹, ἀρχίζει ἡ περισυλλογὴ τῆς σιωπῆς. Ἡ σιωπὴ ὀμιλεῖ, ὅταν σιωπαίνῃ ὁ λόγος, ἡ ὀμιλία ὁμῶς τῆς σιωπῆς δὲν εἶναι ἀποσιώπησις τοῦ λόγου, ἀλλὰ τὰ <εἰς ἑαυτὸν> τοῦ λόγου, ὁ μόνολογος τοῦ λόγου. Ἡ σιωπὴ κλέπτει τοὺς λόγους τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ ἀρπαγὴ αὐτῆ τῆς εὐφραδείας ὀδηγεῖ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν λεγομένων. Ὁ λόγος κλείει τοὺς ὀφθαλμούς του πρὸ τῶν παρσισθήσεων τοῦ σκότους. Ἀλλὰ μένει ἄγρυπνος. Ὁ λόγος σιωπᾷ, ἀλλ' ἡ σιωπὴ εἶναι ὁ πυρὴν τοῦ λόγου πρὸ τοῦ Ἀφάτου.

Iam facundus eram, nunc taciturnitas
Vocem surripuit: quin vigiles modo
Connivent oculi: dum taceo loquor⁶² (*).

Ἡ σιωπὴ πρὸ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἐρώτησις, ἡ ὁποία ὀρίμασεν. Ἡ σιωπηλὴ ἐρώτησις εἶναι ἡ αὐτοσυλλογὴ τοῦ ἐρωτηματικοῦ λόγου, οὐχὶ ἡ ἄρσις του. Εἰς τὴν σιωπὴν ὁ λόγος ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτὸν· γίνεται *incurvatus in se* λόγος. Ἡ σιωπὴ εἶναι τὸ <κουκούλι>, τὸ ὁποῖον ὑφαινεῖ ἡ ἐρώτησις, διὰ νὰ μεταμορφωθῇ. Ἡ ἐρώτησις τοῦ λόγου κυοφορεῖ τὴν σιωπὴν, ἕως ὅτου ἔλθῃ τὸ <πλήρωμα τοῦ χρόνου> τῆς. «Ὅπου παύεται ὁ λόγος, ἀρχίζει ἡ σιωπὴ. Ἀλλὰ δὲν ἀρχίζει ἐπειδὴ παύεται ὁ λόγος. Τότε γίνεται μόνον εὐκρινής»⁶³. Ἡ σιωπὴ εἶναι τὸ φράγμα, τὸ ὁποῖον ἀναγκάζει τὸ ρεῦμα τοῦ λόγου νὰ σταματήσῃ, ἀλλ' ἡ στάσις αὐτῆ σημαίνει ἀνύψωσιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ λόγου. Διὰ τῆς σιωπῆς μεταβάλλεται ὁ κατερχόμενος λόγος εἰς ἀνυψούμενον λόγον. Ἡ σιωπὴ δὲν εἶναι ἀρνητικὴ στάσις τοῦ λόγου πρὸ τοῦ προβλήματός του, σιωπὴ δὲν εἶναι μὴ-λόγος, ἀλλ' ἡ αὐτεπίσχεσις ἐκεῖνη τοῦ λόγου, τῆς ὁποίας οὐσία εἶναι ἡ ἀναγνώρισις καὶ σκοπὸς ἡ ἐτοιμασία. Σιωπὴ εἶναι ἡ πρὸσπάθεια τοῦ λόγου νὰ συλλέξῃ καὶ παρασκευάσῃ ἑαυτὸν ἐν ἀναμονῇ τοῦ ἐρχομένου. *Altum silentium* ὡς αἶνος Θεοῦ: «Σιγῇ τὸ ἄρρητον αὐτοῦ ἀνυμνεῖν»⁶⁴. Τὸ Θεῖον σιωπῇ

(*) «Πρότερον ἤμην εὐφραδής, τώρα ἡ σιωπὴ / μοῦ ἔρπασε τὴν φωνήν. Ἄν καὶ ἄγρυπνοι, / οἱ ὀφθαλμοί μου κλείουν. Ὅμως ὀμιλῶ διὰ τῆς σιωπῆς».

τιμᾶν⁶⁵. Διὰ Σὲ ἡ σιγή εἶναι ἔπαινος⁶⁶. Ὁ Θεὸς τιμᾶται διὰ τῆς σιγῆς⁶⁷, εἶναι μεταβχτική κατάστασις. Ἐνσυνείδητος, ὑπεύθυνος, ἐρευνητικὴ σιωπὴ εἶναι περίοδος ὀριμάσεως. «Ἡ σιωπὴ ὀριμάζει τοὺς καρποὺς τῆς ψυχῆς, ὅπως ὁ ἥλιος τοὺς καρποὺς τῆς γῆς μας»⁶⁸. Τὴν ὀρίμασιν ἀκολουθεῖ ἡ δρέψις ἢ ἡ σῆψις. Σιωπὴ εἶναι ἐτοιμασία καὶ ἀναμονή. Ἡ σιωπὴ μορφώνει τὴν ἐρώτησιν μετὰ τὴν μαθητεῖαν ὅμως ἀκολουθεῖ ἡ εὐθύνη τῆς ἐλευθερίας. Σιωπὴ εἶναι τὸ <λουτρὸν> τῆς ἐρωτήσεως πρὸ τοῦ ἐρχομένου ἐορτασμοῦ, τὸ <ἐν ὕδατι> βάπτισμα πρὸ τοῦ προσδοκωμένου <ἐν πνεύματι> βαπτίσματος. Οὐχὶ ὡς ἀδιαφορία: «Ἀλλοίμονον εἰς ἕσπερ σιωποῦν περὶ Σοῦ, ἐφ' ὅσον οἱ ὀμιλοῦντες εἶναι ἄφρονι»⁶⁹, οὔτε ὡς ἀπελπισμός: «Ἡ σιωπήσαντες δεῖ ἀπελθεῖν καὶ ἐν ἀπόρῳ τῇ γνώμῃ θεμένους μηδὲν ἐπιζητεῖν»⁷⁰, οὔτε ὡς ἀδυναμία: «Τὸν ἔθιξα, δὲν τὸ ἔθιξα; Ἀδιάφορον! Μόνον νὰ σιωπῶ, νὰ σιωπῶ περὶ αὐτοῦ δὲν δύναμαι»⁷¹, ἀλλ' ὡς ἔκφρασις συνειδητοῦ καὶ ἀγωνιστικοῦ ὑπερβατισμοῦ ὀφείλει ἡ σιωπὴ ν' ἀθυπερβληθῇ, νὰ περιμένῃ <ἐν τῇ ἐρήμῳ> τὸν ἐπισκέπτην, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν τῆς. Ὁ <ὀπίσω ἐρχόμενος> εἶναι ἡ ἄρσις καὶ ἡ καταξίωσις τῆς σιωπῆς.

Η ΣΧΕΣΙΣ ΚΑΙ Η ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΣ

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ ἡ σχέσις τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ Ἐ γ ὦ καὶ τοῦ Α ὕ τ ὶ, ὑπῆρξε τὸ κεντρικὸν θέμα τῆς σκέψεως. Ἡ ἀπολυτοποίησις τῆς ὑποκειμενικότητος καὶ ἡ θεώρησις παντὸς μή-Ἐγὼ ὡς ἀντικειμένου τοῦ Ἐγὼ, ἡ «πανίσχυρος <Ἐγώτης> (Ichheit) με πᾶν τὸ περὶ αὐτὴν Αὐτό»⁷², κατέταξε τὸν Θεὸν εἰς τὰ πρὸς γνῶσιν ἀντικείμενα. Ὁ Θεὸς ἐθεωρήθη ἐν πράγματι καθ' ἑαυτὸ, τὴν οὐσίαν τοῦ ὁποίου ὀφείλει ἡ διάνοια νὰ ἐρευνήσῃ καὶ καταγράψῃ. Εἴτε λογικὴ, εἴτε φυσικὴ, εἴτε ψυχολογικὴ, εἴτε βιολογικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀντίληψις τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐπιστημονικὴ ἐρευνα καὶ ἡ φιλοσοφικὴ μέθοδος ὑπῆρξαν οἱ magni inquisitores του. Ὡς Θεὸς ἐθεωρήθη ἐν φαινόμενον, περὶ τῶν ιδιοτήτων καὶ ὄρων ὑπάρξεως τοῦ ὁποίου ὀφείλου ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Φιλοσοφία νὰ κάμουν τὰς παρατηρήσεις των <ἐκ τοῦ φυσικοῦ>, κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἐμφάνισίν του εἰς τὸν κόσμον καὶ τὴ συνείδησιν, ἐφ' ὅσον ἦτο δύσκολον νὰ προσαχθῇ ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν ἐργαστήριον ἢ πρὸ τῆς φιλοσοφικῆς ἑδρας τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἄλλὰ Θεὸς, ὡς «πρακτικὸς λόγος» ἢ «χωρὸχρονος» ἢ «ζωτικὴ φορά» ἢ «ψυχολογικῆς ὑφῆς» δὲν εἶναι ὁ Θεός, ἀλλ' ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἀντικείμενον οὔτε τῆς Φιλοσοφίας, οὔτε τῆς Κοσμολογίας, οὔτε τῆς Βιολογίας, οὔτε τῆς Ψυχολογίας. Δὲν τὸν ἀνακαλύπτει οὔτε ἡ ὑπερβατικὴ κριτικὴ, οὔτε τὸ τηλεσκόπιον, οὔτε τὸ μικροσκόπιον οὔτε τὸ ψυχολογικὸν κριτήριον. Ὁ Θεὸς δὲν ὑπάκειται εἰς ἐρευνᾶν ὡς τὰ ἀντικείμενα τοῦ κόσμου, ἀλλ' εἶναι ἡ Ὑπερβατικότης, ἡ ὁποία ὡς ὑπακεί-

μενον <ετάζει νεφρούς και καρδιάς>. Disputare de deo σημαίνει disputare de se ipso. Δέν είναι έν προς διαπραγματεύειν <τί>, ό Θεός δέν είναι ό λεγόμενος, άλλ' ό κ α λ ο ύ μ ε ν ο ς. Ούχι λόγος περί Θεού, άλλά λόγος προς τόν Θεόν καταξιώνει τόν λόγον πρό του Θεού. 'Η συνομιλία του 'Εγώ και του Σύ, ούχι ή πραγματεία του Α ύ τ ό, συνδέει τόν άνθρωπον μετά του Θεού. «'Ο Θεός είναι δυνατόν μόνον νά προσφωνηθῆ, ούχι νά έκφωνηθῆ ⁷³. Προσευχή προς τόν Θεόν είναι ό μόνος δυνατός τρόπος σκέψεως του Θεού» ⁷⁴. 'Αντί τῆς συναφείας νόησις-νοούμενον, «λόγος - απάντησις» ⁷⁵, αντί τῆς διαλέξεως, ό διάλογος είναι ή συσχέτισις του ανθρώπου και του Θεού. 'Η κυριαρχία του τρίτου προσώπου, ή ύποία έδέσποσε μέχρι σήμερα, είναι τό <τεῖχος του ἡχου> μεταξύ Θεού και ανθρώπου. Μόνον ή όμιλία προς τό Σύ, τό δεύτερον πρόσωπον, τό όποϊον ούσιαστικώς είναι τό π ρ ῶ τ ο ν και ό όμιλῶν τό δ ε ύ τ ε ρ ο ν, έπιτρέπει τήν υπέρβασιν και τήν σύνδεσιν, διότι ό Θεός δέν είναι ούτε «πρῶτον ύν» ⁷⁶, ούτε «άπειρος ούσία» ⁷⁷: όν και ούσία είναι μόνον ό χρόνος, ό Θεός είναι ό λόγος του χρόνου, ούτε «γενικόν περιεχόμενον» ⁷⁸, ούτε «άντικείμενον έγκλειον τήν ύπαρξιν» ⁷⁹: ό Θεός είναι ό έχων, ούχι ό έχόμενος, ή προϋπόθεσις τῆς αντικειμενικότητος και τῆς ύπάρξεως, ούτε «άναγκαία ύπόστασις» ⁸⁰, ούτε «άναγκαϊον πρᾶγμα» ⁸¹: Θεός είναι ό 'Υπερβατικός, ή άρσις του είναι και τῆς ανάγκης. 'Εν συνειδήσει τῆς εϋθύνης τῆς οικειότητος έξομολογούμενος τόν άγῶνα του: «'Εν ὄλη καρδιά μου έξεζήτησά σε» ^{82 α}, όμολογῶν τήν εύρεσιν: «'Ιδού έγνων, ότι Θεός μου εἶ σ ύ» ^{82 β}, ύποσχόμενος ύπακοήν: «Σ ύ φωτιεῖς τόν λύχνον μου Κύριε» ^{82 γ}, έκφράζων έμπιστοσύνην: «'Εν σκιᾷ τῶν πτερύγων σ ο υ έλπιῶ» ^{82 δ}, άνατεινόμενος: «Πρός σ έ κύριε ἦρα τήν ψυχήν μου ^{82 ε}, προσευχόμενος: «Κατευθυνθήτω ή προσευχή μου ὡς θυμίαμα ένώπιόν σ ο υ ^{82 στ}, άγαπῶν: «'Ον τρόπον έπιπιθεῖ ή έλαφος επί τάς πηγᾶς τῶν υδάτων, ούτως έπιπιθεῖ ή ψυχή μου προς σ έ ό Θεός» ^{82 ζ}, ό άνθρωπος άπευθύνεται προς τόν Θεόν και δέν διηγείται περί του Θεού, μορφοῦται υπό του Θεού και δέν κατασκευάζει τύπους Θεού, ὀδηγεῖται εις τόν Θεόν και δέν διασύρει τόν Θεόν. Εἰς τήν προσφώνησιν και τήν ύπακοήν, εις τήν αντίληψιν του καλοῦντος ὡς καλουμένου, δέν αποκκλύπτεται ή <ούσία>, άλλά γεννάται ό σύνδεσμος. «'Η στροφή προς τό αἰώνιον Σύ ⁸³, ή 'Εγώ-Σύ σχέσις» ⁸⁴, κατ' ούσίαν ή σχέσις δύο προσώπων, εις τήν όποϊαν τό έν είναι γραμματικῶς και τό άλλο άξιολογικῶς πρῶτον, είναι ή άνατολή του Θεού.

Εἶναι ὅμως ό Θεός πρόσωπον; 'Η διαφωνία τῆς ιστορικῆς Θεολογίας έπισημαίνει τήν αντιφατικότητα τῆς έννοίας του Θεού. 'Η έρώτησις διαθέτει και τήν θετικὴν και τήν άρνητικὴν απάντησιν. 'Η θετικὴ άνήκει εις τοὺς θεολόγους: «Τὸ ὄνομα πρόσωπον λέγεται περί του Θεού κατ' έξοχήν ⁸⁵. 'Ο Θεός είναι έν προσωπικόν ύν. 'Ο Θεός είναι υπό τήν ύψιστην έννοιαν καθαρά προσωπικότης ⁸⁶. 'Ο Θεός είναι ή απόλυτος προσωπικότης ⁸⁷. 'Ο Θεός είναι τό ύψιστον πρόσωπον ⁸⁸. 'Ο Θεός είναι υπό τό απόλυτον πνεῦμα τῆς λέξεως προσωπικός» ⁸⁹. Τήν άρνητικὴν απάντησιν άναπτύσσουν οἱ φιλόσοφοι: «'Ο Θεός τῶν φιλοσόφων δέν είναι προσωπικός Θεός» ⁹⁰. 'Η ὀρθολογιστικὴ Φιλοσοφία «στερεῖται του Σύ» ⁹¹ (ist